

KS. GRZEGORZ PYŻŁAK

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

GPYZIO@KUL.PL

ORCID: 0000-0002-1513-2474

CZYSTOŚĆ W NARZECZEŃSTWIE I W ŻYCIU MAŁŻEŃSKIM

<https://doi.org/10.12775/TiCz.2022.020>

Streszczenie. Czystość jako postawa duchowa winna wyrastać z niczym niefałszowanego spojrzenia na miłość. Takie spojrzenie pozwala odkrywać, że płciowość ludzka jest czymś naturalnym, pozytywnym i wartościowym. Mimo niezmiennego stanowiska Kościoła wobec czystości jako cennego daru Boga, we współczesnych czasach zarówno czystość, jak i związana z nią wstrzemięźliwość seksualna w narzeczeństwie oraz w pożyciu małżeńskim budzą wiele emocji, pytań i kontrowersji. A przecież czystość przejawia się w panowaniu człowieka nad własnym popędem tak, że staje się on panem samego siebie, a przez to potrafi być również darem dla drugiej osoby. To właśnie te dwa wymiary integralności osoby i integralności daru z siebie są istotnymi elementami tego, co nazywamy czystością.

Słowa kluczowe: czystość, seksualność, czystość przedmałżeńska (narzeczeńska), czystość małżeńska.

Abstract. Chastity in the Engagement Period and in Marital Life. Chastity as a spiritual attitude should derive from an unadulterated look at love. Such a look makes it possible to discover that human sexuality is a natural phenomenon that is both positive and valuable. Despite the unchanging attitude of the Church towards chastity as an invaluable gift from God, in modern times, both chastity and sexual abstinence during the engagement period and in marriage evoke many negative emotions, questions and controversies. And yet, chastity is manifested in asserting control over one's sexual drive so as to become a master of one's self and, in consequence, to become a gift for the other spouse.

These two dimensions of the integrity of a person and the integrity of the gift of self are the essential elements of what we call chastity.

Keywords: chastity, sexuality, pre-marital chastity, chastity in the engagement period, marital chastity.

We współczesnych czasach katolicka nauka o czystości przedmałżeńskiej, małżeńskiej i pozamałżeńskiej budzi wiele emocji, pytań i kontrowersji. Mówienie o czystości seksualnej podczas publicznej dyskusji prowadzi często do jej ośmieszania. Jest to skutek rewolucji seksualnej lat sześćdziesiątych, która radykalnie wpłynęła na takie podejście człowieka do tej sfery życia. Konsekwencją tego są również programy szkolne, w których dominuje „wychowanie seksualne” bez możliwości ingerencji przez rodziców w treści, które są przekazywane dzieciom i młodzieży¹. Dlatego ważnym wyzwaniem we współczesnych czasach jest ukazywanie problematyki czystości we właściwym świetle. Przedstawianie problematyki z zakresu wychowania seksualnego nie może mieć charakteru czysto legalistycznego. Nie powinno się również przemilczać zagadnień związanych z czystością i jej zachowywaniem². Przede wszystkim zachowywanie czystości należy ukazać jako pomoc człowiekowi w prawidłowym podejściu do seksualności. Seksualność człowieka nie może ograniczać się wyłącznie do współżycia, lecz winna być postrzegana jako sposób funkcjonowania kobiety i mężczyzny, a także jako siła motywująca do nawiązywania relacji między nimi³. Istnieje zatem pilna potrzeba przypomnienia właściwego znaczenia czym jest czystość. Autor artykułu pragnie zwrócić uwagę na potrzebę zachowywania czystości zarówno przez narzeczonych przygotowujących się do sakramentalnego małżeństwa jak i samych małżonków.

¹ Andreas Laun, „Christliche begründung von keuschheit,” w *Wychowanie do czystości*, red. Jan Kochel (Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2011), 55; por. Jacek Goleń, *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne* (Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego, 2006), 17–21.

² Andrzej Szafulski, „Etyczno-moralne motywy wyboru czystości,” w *Wychowanie do czystości*, red. Jan Kochel (Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2011), 67.

³ Urszula Dudziak, „Seksualność,” w *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć*, red. Krystyna Ostrowska (Kraków: Wydawnictwo Rubikon, 2004), 162.

1. CZYSTOŚĆ W SFERZE SEKSUALNEJ CZŁOWIEKA

W języku teologicznym czystość rozumiana jest jako stan wolny od grzechu. Już w Starym Testamencie znajdujemy odniesienia do czystości jako cnoty przeciwnej nadużyciom seksualnym. Ukazują one również naturalną godność małżeństwa ustanowionego przez Boga Stwórcę (por. Tb 8,5–8). O znaczeniu czystości w życiu człowieka nauczał w Starym Testamencie prorok Syrach, wyjaśniając, że „czystość domaga się osiągnięcia panowania nad sobą, które jest pedagogią ludzkiej wolności” (Syr 1,22). Jest ona również chwałą ciała ludzkiego przed Bogiem, o czym przypomina Chrystus w Kazaniu na Górze: „Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą” (Mt 5,8). Czystość duszy i serca interpretuje się również jako stan posiadania łaski uświęcającej. Także Dokument Konferencji Episkopatu Polski *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* zwraca uwagę, że słowa wypowiedziane przez Chrystusa w Kazaniu na Górze w „niczym nie ograniczają ani nie pomniejszają miłości”, przeciwnie, wskazują one człowiekowi drogę do osiągnięcia pełni miłości⁴.

Chrześcijanin powołany jest do zachowywania czystości, gdyż podczas chrztu „przyoblekł się w Chrystusa” (Ga 3,27), który jest wzorem wszelkiej czystości. Zobowiązał się w ten sposób do czystego przeżywania swojej uczuciowości (por. KKK 2348). Dlatego czystość w życiu chrześcijanina winna być traktowana jako cnota, która nakłada pewne rygory ludzkiemu postępowaniu⁵. Św. Paweł nawiązując do czystości mówi: „Czyż nie wiecie, że ciało wasze jest przybytkiem Ducha Świętego, który w was jest, a którego macie od Boga, i że już nie należycie do samych siebie?” (1 Kor 6,19). Ciało ludzkie winno stawać się świątynią Ducha św.

⁴ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* (Warszawa; Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 2009), 39–40 nr 54; [dalej: SPMR].

⁵ Św. Augustyn twierdził, że istnieją trzy formy cnoty czystości: małżeńska, poza-małżeńska i „dla Królestwa niebieskiego”. Pierwsza oznacza zdolność współżycia seksualnego wyłącznie w więzi małżeńskiej, która jest wyrazem miłości. Druga forma cnoty czystości odnosi się do zachowywania jej na etapie życia młodzieńczego, w narzeczeństwie, wdowieństwie oraz przez osoby samotne. Trzecia forma wynika z obowiązku celibatu lub złożonego ślubu dziewictwa. Osoby zobowiązujące się do zachowania tej formy cnoty czystości winny żyć w całkowitej wstrzeźliwości seksualnej i niepodzielności serca, ponieważ oddały się na całkowitą służbę Bogu. Zob. Adam Kokoszka, *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*, cz. 3 (Tarnów: Biblos, 2003), 32–33.

i przez Jego dary, ma uwrażliwiać człowieka na godność, jaka jest właściwa ludzkiemu ciału z tytułu stworzenia i odkupienia. Rozpusta zatem jest świętokradztwem, gdyż narusza tę świętą obecność. Jak zauważa św. Paweł, postawę przeciwną czystości można odbierać jako kradzież i bunt. Ciało chrześcijanina należy przecież do Chrystusa, który nas nabył za wszelką cenę (por. Rz 3,25; 5,9). Dlatego cnota czystości postrzegana jest jako sprawność pomagająca w opanowaniu poruszeń pożądawczych powstających w człowieku⁶.

W polskim społeczeństwie wielu katolików nie widzi sensu przestrzegania czystości w narzeczeństwie a tym bardziej w małżeństwie. Uważają oni, że czystość seksualna w życiu człowieka jest zaprzeczeniem swobody erotycznej oraz stanowi przeszkodę w uprawianiu „wolnej miłości”, a nawet może szkodzić normalnemu rozwojowi. Taka postawa świadczy o zrywaniu w tej sferze z chrześcijańską etyką seksualną⁷. Sprzeciwiając się takiemu podejściu do seksualności należy zauważyć, że czystość zawsze była stawiana jako jeden z podstawowych elementów wychowania jak i samowychowania człowieka, a w szczególny sposób wychowania chrześcijańskiego⁸.

Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia* odnosi się do znaczenia cnoty czystości. Zwraca uwagę, że „Trzeba przypomnieć o znaczeniu cnót. Wśród nich czystość jest cennym warunkiem autentycznego rozwoju prawdziwej miłości międzyosobowej” (AL 206)⁹. Fran-

⁶ Jarosław Szymon Szymczak, „Czystość,” w *Słownik Małżeństwa i Rodziny*, red. Edward Ozorowski (Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej; Łomianki: Fundacja Pomoc Rodzinie, 1999), 76–77.

⁷ Przez czystość w języku teologicznym rozumie się stan wolny od grzechu. Określa się go jako „czystość duszy”, lub „czystość serca” i oznacza mniej więcej to samo co „świętość” oraz stan posiadania łaski „uświęcającej”. Zob. Kokoszka, *Moralność życia małżeńskiego*, 26.

⁸ Por. Wanda Półtawska, „Czystość jako zadanie wychowawcze,” *Studia nad Rodziną* 1 (1) (1997): 113, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_\(1\)/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_\(1\)-s113-122/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_\(1\)-s113-122.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_(1)/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_(1)-s113-122/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_(1)-s113-122.pdf).

⁹ Papieska Rada ds. Rodziny za adhortacją apostolską *Familiaris consortio* przypomina, że „Czystość jest więc energią duchową, która potrafi bronić miłości przed niebezpieczeństwami ze strony egoizmu i agresywności oraz potrafi kierować ją ku pełnemu urzeczywistnieniu” (FC 33). Por. Papieska Rada ds. Rodziny, „Ludzka płciowość: prawda i znaczenie. Wskazania dla wychowania w rodzinie (8.12.1995),” w *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej* (Tarnów: Biblos, 1998), p. 4, s. 493.

ciszek widzi szansę poprawy tej sytuacji przez dawanie świadectwa przez rodziny a także wprowadzenie specyficznych programów przygotowania do życia małżeńskiego, które wpływałyby na doświadczanie uczestnictwa w życiu kościelnym oraz na pogłębienie różnych aspektów życia rodzinnego (zob. AL 206)¹⁰.

Człowiek winien zrozumieć, że czystość wzbogaca go i stoi na straży jego godności oraz duchowej wolności. Oddziaływanie czystości przekracza sferę życia indywidualnego, ponieważ zachowywanie jej odnosi się nie do jednej osoby lecz związku osób. Ukazuje ona prawdę o ciele ludzkim oraz ujawnia właściwy sens popędu ludzkiego. Czystość w sposób właściwy przygotowuje zarówno tych, którzy mają zamiar zawrzeć związek małżeński, jak i tych, którzy żyją już w małżeństwie, do pełnego daru swojej osoby w miłości. Sens czystości przedmałżeńskiej i małżeńskiej wyraża się w ukierunkowaniu jej na miłość prawdziwą, czyli taką, która ma znamię jedności i płodności. Czystość jest dojrzewaniem do jedności w małżeństwie, do cielesnego i duchowego spotkania się w nim dwojga osób¹¹.

2. CZYSTOŚĆ W NARZECZEŃSTWIE

Narzeczeństwo rozpoczyna się zaręczynami lub zgłoszeniem swemu duszpasterzowi zamiaru zawarcia małżeństwa (por. FC 66; KPK, kan. 1062 § 1; DDR 28)¹². Szczególnym wyzwaniem dla przygotowujących się do zawarcia sakramentalnego małżeństwa jest odpowiedzialne przeżycie tego czasu, przede wszystkim przez zachowanie cnoty czystości. Dlatego należy pouczać, że współżycie przed zawarciem sakramentalnego małżeństwa rozumiane jest jako zewnętrzny wyraz wewnętrznych decyzji i postaw narzeczonych, które są nieautentyczne, ponieważ brakuje w nich zagwarantowania trwałości, wyłączności i nieodwracalności

¹⁰ „Wychowanie do czystości w ramach wychowania młodego człowieka do realizacji i do daru z siebie, zakłada uprzywilejowaną współpracę rodziców także w wychowaniu do innych cnot, jak umiarkowanie, męstwo, roztropność. Czystość jako cnota nie może istnieć bez umiejętności wyrzeczenia, ofiary, oczekiwania”. Zob. Ibidem, p. 5, s. 493.

¹¹ Kokoszka, *Moralność życia małżeńskiego*, 30–31.

¹² Grzegorz Pyżlak, „Troska duszpasterstwa rodzin o narzeczonych,” *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne* 59, no. 6 (2012): 105.

związku¹³. Kościół katolicki ukazując współzależność rozwoju życia i miłości na wszystkich etapach przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, kładzie silny akcent na pielęgnowanie i zachowywanie czystości zarówno w narzeczeństwie jak i życiu małżeńskim¹⁴.

Wśród innych propozycji zachowania czystości w życiu małżeńskim jest prowadzenie przez poradnię życia małżeńsko-rodzinnego porad w zakresie naturalnej regulacji poczęć¹⁵. W Kościele katolickim nauczanie metod naturalnego planowania rodziny prowadzone jest w czasie przygotowania bezpośredniego do życia małżeńskiego i rodzinnego. Podczas prowadzonych katechez oprócz aspektu medycznego należy zwrócić uwagę na aspekt etyczny. Główna odpowiedzialność za przekazywanie nauki Kościoła w aspekcie etycznym spoczywa na duszpasterzu. Ważne jest, aby narzeczeni słuchający katechezy na temat metod naturalnego planowania rodziny nie mieli wrażenia, że metody te w głównej mierze są tylko po to, aby nieść pomoc małżonkom w ograniczaniu liczby potomstwa. Należy wziąć pod uwagę sytuację, w której zarówno warunki zdrowotne, materialne, jak i lokalowe pozwalają małżonkom na wychowanie większej liczby potomstwa. Dlatego na duszpasterzu spoczywa odpowiedzialność, aby nie propagować znajomości naturalnej regulacji poczęć jedynie w celu unikania potomstwa, ponieważ prowadziłoby to do odwrotnego niż zamierzony cel stosowania tych metod¹⁶.

Ważne jest również właściwe kształtowanie cnoty czystości. Przez postawę czystości należy rozumieć akceptowanie wartości, jaką jest godność osoby ludzkiej. Warto zwrócić uwagę, w jaki sposób Kościół katolicki w Polsce, na poszczególnych etapach przygotowania do życia małżeńskiego i rodzinnego, przedstawia wytyczne mające na celu kształtowanie

¹³ Por. Grzegorz Pyżlak, „Po co przysięga małżeńska?,” *Przegląd Uniwersytecki*, 32, 4 (186), Lipiec–Sierpień 2020: 27–29.

¹⁴ Jerzy Buxakowski, *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*, (Pelplin: Bernardinum, 1999), 188.

¹⁵ Wśród zadań etycznych jakie stawia się przede wszystkim duszpasterzom jest odpięcie zarzutu, iż naturalne metody planowania poczęć i sztuczne sposoby antykoncepcji prowadzą do tego samego celu, jakim jest unikanie potomstwa. Wprawdzie chodzi o ten sam cel, ale tożsamość celu nie utożsamia godziwości stosowania wszelkich środków i sposobów do tego celu prowadzących (zob. HV 12). Por. Buxakowski, *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*, 190.

¹⁶ Ibidem, 189–190.

cnoty czystości u dzieci i młodzieży. W *Pierwszej instrukcji Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i duszpasterstwa rodzin* z 1969 r. biskupi zwracają uwagę, aby w odniesieniu do ostatnich klas szkół podstawowych jak i w nauczaniu na poziomie szkół średnich jako zasadę stosować polecenie *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, że „młodych powinno się przede wszystkim na łonie samej rodziny odpowiednio i w stosownym czasie pouczyć o godności, zadaniu i dziele miłości małżeńskiej, aby nauczani szacunku dla czystości, mogli przejść we właściwym wieku od uczciwego narzeczeństwa do małżeństwa” (KDK 49)¹⁷.

Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa z 1975 r. zwraca uwagę na nasilające się niebezpieczeństwa laicyzacji, jak również położenie punktu ciężkości na wartości ekonomiczne oraz konsumpcjonizm. Zagrożenia, o których mowa w tym dokumencie, podważają moralne zasady chrześcijańskiego postrzegania małżeństwa wytwarzając, szczególnie u młodzieży, wypaczony pogląd na jego trwałość i nierozzerwalność a przede wszystkim na zasady moralne pożycia małżeńskiego¹⁸. Trzecia instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z 1989 r. zwraca uwagę, że „przygotowanie to, ukazując małżeństwo jako relację międzyosobową mężczyzny i kobiety, która winna być stale rozwijana, pobudzi do pogłębienia problemów płciowości małżeńskiej i odpowiedzialnego rodzicielstwa i związanej z tym podstawowej wiedzy medycznobiologicznej” (FC 66)¹⁹.

¹⁷ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, „Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i duszpasterstwa rodzin (12.02.1969),” w Jerzy Buxakowski, *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin* (Pelplin: Bernardinum, 1999), nr 2, s. 368.

¹⁸ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, „Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa (11.03.1975),” w Jerzy Buxakowski, *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin* (Pelplin: Bernardinum, 1999), cz. I. 3, s. 381.

¹⁹ Zob. Konferencja Episkopatu Polski, „Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (13.12.1989),” dostęp 7.01.2022, cz. I. 9, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/malzenstwo1_13121989.html; por. Urszula Dudziak, „Biologiczno-medyczne podstawy duszpasterstwa rodzin,” w *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, red. Ryszard Kamiń-

Przywoływany już wcześniej w artykule dokument Komisji Episkopatu Polski *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*, odnosząc się do problematyki czystości poucza, że droga do prawdziwego szczęścia w małżeństwie prowadzi przez wychowanie do czystości. Ukazuje on, że „to nie siła woli, lecz rodząca się w człowieku – pod wpływem otwarcia się na Ducha Świętego – część dla wszystkiego, co w nim i w innych cielesne i płciowe, stanowi najistotniejszą siłę do życia w czystości. To owoc duchowego zrozumienia, kim jest człowiek” (SPMR 53).

Chociaż Kościół katolicki w konkretny sposób ukazuje istotę i cel zachowywania czystości, to u osób uczestniczących w przygotowaniu do życia małżeńskiego i rodzinnego pojawiają się dylematy: czy powinny zachowywać czystość i dlaczego mają takiej postawy od siebie wymagać? Warto zatem przytoczyć kilka argumentów na postawione pytania. W zachowywaniu czystości przedmałżeńskiej należy dostrzec pozytywne zachowania przejawiające się w kształtowaniu cierpliwości i umiejętności panowania nad sobą. Takie podejście daje człowiekowi wolność umożliwiającą radosne poznawanie życia a także jeden z największych darów prawdziwej miłości jakim jest dziewictwo²⁰. Czystość każe sięgać ku dobru większemu niż tylko egoistyczne szukanie rozkoszy i zaspokojenia popędu w sferze seksualnej. W zrozumieniu tej kwestii z pomocą przychodzi *Katechizm Kościoła katolickiego*, w którym czytamy, że „Narzeczeni są powołani do życia w czystości przez zachowanie wstrzemięźliwości. Poddani w ten sposób próbie odkryją wzajemny szacunek, będą uczyć się wierności i nadziei na otrzymanie siebie nawzajem od Boga. Przejawy czułości właściwe miłości małżeńskiej powinni zachować na czas małżeństwa” (KKK 2350). *Katechizm* zwraca również uwagę, że narzeczeni winni w szczególny sposób „pomagać sobie wzajemnie we wzrastaniu w czystości” (KKK 2350)²¹.

ski, Grzegorz Pyżlak, Jacek Goleń (Lublin; Rzeszów: „Bonus Liber” Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej, 2013), 149–176.

²⁰ Por. Szafulski, „Etyczno-moralne motywy wyboru czystości,” 67.

²¹ Deklaracja Kongregacji Nauki Wiary *Persona humana* jako pomoc w wychowaniu do czystości proponuje: karność zmysłów i ducha, czujność i roztropność w wystrzeganiu się okazji do grzechu, zachowanie wstydlivosti, umiar w oddawaniu się rozrywkom, odpowiednie zagospodarowanie czasu, wytrwałą modlitwę, życie sakramentalne, pragnienie naśladowania świętych oraz nabożeństwo do Niepokalanej Bożej Rodzicielki. Deklaracja przypomina również, że czystość wnosi panowanie nad władzą popędu,

W kształtowaniu miłości narzeczeńskiej zwraca się szczególną uwagę na to, że prawdziwa miłość nie może opierać się tylko na uczuciu i pociągu cielesnym. W jej osiągnięciu ważne jest poznanie się osób mających zamiar zawrzeć małżeństwo oraz wyrażenie woli, w celu realizacji powołania małżeńskiego. Narzeczeni winni zrozumieć, że prawdziwa miłość nie może być miłością przelotną, lecz winna być miłością do końca życia „w dobrej i złej doli”²². Prawdziwa miłość jest zatem bezwarunkowa i z samego faktu bycia prawdziwą gwarantuje odporność na pokusy doczesności. Wśród nich można wymienić zdrady, zachowania podważające szczerość uczucia, takie jak kłamstwo, przemoc czy obojętność. W kształtowaniu prawdziwej miłości niezbędne jest zachowanie powściągliwości i ostrożności, aby nie przekroczyć krytycznej granicy²³.

W należyтым przeżywaniu narzeczeństwa ważne jest również zastosowanie odpowiedniej normy etycznej, która brzmi: „jak najwięcej duchowego oddania przy równoczesnym zachowaniu fizycznego dystansu”²⁴. Z tak rozumianego podejścia wynika, że wbrew głoszonym poglądom, współżycie cielesne w narzeczeństwie jest niegodziwe. Dlatego *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* wzywa naręczonych „aby żywili i umacniali narzeczeństwo czystą miłością” (KDK 49).

Patrząc na czas narzeczeństwa, jako okres przygotowania się do zawarcia małżeństwa sakramentalnego oprócz wskazań dotyczących przestrzegania moralności chrześcijańskiej, należałoby zwrócić uwagę również na motywy naturalne. Jednym z nich jest złożenie przysięgi małżeńskiej bez żadnych nacisków lub przymusu zawarcia małżeństwa spowodowanego np. nieplanowaną ciążą. Narzeczeni winni zadbać, aby przysięga małżeńska była składana jako wolny akt oddania się sobie nawzajem. Ko-

pomaga osiągnąć człowiekowi wewnętrzny ład oraz chroni wolność osoby. Zob. Kongregacja Nauki Wiary, „Persona humana. Deklaracja o niektórych zagadnieniach etyki seksualnej (29.12.1975),” dostęp 7.01.2022, nr 12, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/zbior/t_1_27.html.

²² *W dobrej i złej doli*, oprac. Stanisław Klimaszewski (Warszawa: Księża Mariańskie, 1982), 23.

²³ Por. Dorota Ruszkiewicz, „Współczesna obyczajowość narzeczeńska na przykładzie praktyk seksualnych w okresie przedmałżeńskim,” *Pedagogika Rodziny* 3, no. 3 (2013): 131–151. http://pedagogika-rodziny.spoeczna.pl/attachments/article/PR_3_1.pdf.

²⁴ Por. Alojzy Marcol, *Etyka życia seksualnego* (Opole: Wydawnictwo św. Krzyża, 1995), 103.

lejnym czynnikiem wynikającym z motywu natury jest fakt, że rozpoczęcie współżycia seksualnego przed ślubem jest pozbawieniem się radości nowego przeżycia, jakie do ich wspólnoty mogłoby wnieść małżeństwo. Należy zaznaczyć, że współżycie przed ślubem powoduje, iż po ślubie nie jest już ono nowością²⁵. W tym kontekście warto również odnieść się do postulowanej często celowości „sprawdzenia się przed ślubem”. Sugestia ta we współczesnych czasach, chociaż jest tak powszechna, wydaje się nierozważna, ponieważ pierwsze stosunki seksualne, które zdarzają się już na etapie narzeczeństwa, mogą nieść rozczarowanie. Dlatego przedwczesna decyzja o współżyciu przedmałżeńskim może doprowadzić do błędnych wniosków jak również zachwiać nadzieję na możliwość osiągnięcia pełnej harmonii w małżeństwie²⁶.

W sytuacji związanej z nieradzeniem sobie przez człowieka z własną seksualnością zwraca się uwagę na pewnego rodzaju niewolę, w jaką może popaść człowiek. Taka niewola, choć wydaje się budowaniem siebie, swojej pozycji, jest tak naprawdę destrukcją. Nie inaczej jest w sytuacji, gdy to nie człowiek panuje nad swoją seksualnością, ale ona nad nim. Zachowanie czystości pozwala człowiekowi być wolnym, a taką „wolność” zdobywa człowiek, gdy uwalniając się od wszelkiej niewoli namiętności, dąży do swojego celu drogą wolnego wyboru dobra oraz zapewnia sobie skutecznie i pilnie odpowiednie pomoce” (KKK 2339).

3. CZYSTOŚĆ W MAŁŻEŃSTWIE

W małżeństwie, Bóg obok mężczyzny postawił kobietę zaznaczając, że są oni równi w godności i prawach jako osoby oraz ich ciała są w takim samym stopniu przeniknięte godnością osoby (por. Rdz 1,28). Jednak prawda będąca elementem konstytutywnego Bożego zamysłu wobec kobiety była przez stulecia poddawana w wątpliwość. Postrzeganie kobiety sprowadzało się wyłącznie do sfery płci, do wymiaru cielesności. Było to

²⁵ Por. Emilia Fert, *Wychowanie do czystości w nauczaniu Jana Pawła II* (Kielce: „Jedność”, 1998), 39–40.

²⁶ Małgorzata Królczyk, *Problem kryzysu czystości seksualnej i sposoby jego przezwyciężania* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 2008), 209.

błędne spojrzenie na ciało ludzkie, gdyż w języku biblijnym ciało oznacza konkretnego człowieka²⁷. Dlatego mężczyzna winien przyjąć kobietę jako nadzwyczajny dar od Boga, tak jak w sytuacji pierwszej pary, gdzie Adam po stworzeniu niewiasty zawołał: „Ta dopiero jest kością z moich kości i ciałem z mego ciała” (Rdz 2,23). Dlatego dążenie mężczyzny i kobiety do zjednoczenia się ze sobą w małżeństwie w swojej istocie wpływa z natury²⁸.

Mając na uwadze powstającą więź małżeńską w kontekście wzajemnego daru mężczyzny dla kobiety oraz kobiety dla mężczyzny, dzięki cności czystości ich płciowość staje się w pełni osobowa i prawdziwie ludzka. Obejmuje ona bowiem w swojej istocie integralność osoby oraz integralność daru. Dlatego współżycie wiąże się z odpowiedzialnością i musi być wpisane w całokształt wspólnego życia małżonków²⁹.

Papież Benedykt XVI w encyklice *Deus caritas est* zwraca uwagę na dyscyplinę jaka winna być zachowana w sferze cielesności. Wyjaśnia, że „Eros potrzebuje dyscypliny oczyszczenia, aby dać człowiekowi nie chwilową przyjemność, ale pewien przedsmak szczytu istnienia, tej szczęśliwości, do której dąży całe nasze istnienie”³⁰. Zwraca zatem uwagę na pewną zależność, a mianowicie, że tylko połączenie miłości erotycznej z ofiarną miłością *caritas* objawioną w Chrystusie, jest receptą na szczęście w małżeństwie. W takim znaczeniu możemy mówić, że ciało człowieka posiada zarówno charakter teologiczny jak i antropologiczny. Dzięki możliwości poznania dwóch rzeczywistości: ziemskiej i pozaziemskiej, człowiek jest w stanie odnaleźć sens swego życia, jak również właściwe swemu powołaniu miejsce w świecie³¹.

²⁷ Dorota Luber, *Antropologia daru. Małżeństwo–rodzina–wychowanie* (Mysłowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna imienia Kardynała Augusta Hlonda, 2008), 40.

²⁸ Jean Vanier, *Mężczyznę i kobietę stworzył ich do życia w prawdziwej miłości* (Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1987), 72.

²⁹ Józef Augustyn, „Ewangeliczna czystość serca,” w *Wychowanie do czystości*, red. Jan Kochel (Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2011), 125–126.

³⁰ Benedykt XVI, *Encyklika Deus caritas est do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich, o miłości chrześcijańskiej* (Kraków: Wydawnictwo AA, 2008), 14–15, nr 4.

³¹ Luber, *Antropologia daru*, 62.

W małżeństwie konieczna jest praca nad sobą i czujność, dlatego „osoby związane małżeństwem są wezwane do życia w czystości małżeńskiej” (KKK 2349). Wyrazem poszanowania relacji małżeńskiej jest przygotowanie się do współżycia, poświęcenie sobie uwagi, celebrowanie tego aktu w taki sposób, aby miał on charakter spotkania. Dlatego ważnym elementem takiego spotkania jest czułość, sprzyjające okoliczności, odpowiedni czas, a także świadomość, że małżonkowie są dla siebie darem. Małżonkowie winni wiedzieć, że czystość nie jest tożsama z powstrzymaniem się od współżycia seksualnego³². Przez postawę czystości należy rozumieć akceptowanie wartości, jaką jest godność osoby ludzkiej. Ważnym wyzwaniem w poszanowaniu relacji małżeńskiej jest to, aby nie używać drugiego człowieka do osiągnięcia własnych celów. Pomocą w zachowaniu takiej postawy jest świadomość, że czystość wymaga od małżonków zdolności panowania nad sobą, czego wyrazem jest zachowanie wewnętrznej wolności i odpowiedzialności wobec siebie nawzajem³³. Dlatego współżycie małżeńskie nie powinno być tylko dążeniem do doświadczania przyjemności, ale ważne jest, aby fizyczna jedność ciał wyrażała w miarę możliwości wzajemne oddanie, szacunek, wzgląd na aktualną sytuację osoby, a przede wszystkim na traktowanie współmałżonka jako podmiotu a nie przedmiotu dla rozładowania napięcia seksualnego. Warto również zwrócić uwagę na zachowanie istotnej formy małżeństwa, jaką winna być pewna harmonia pomiędzy: żyć to „stawać się” oraz miłować to „dawać siebie drugiemu”. Taka spójność rozwoju życia i miłości jest warunkiem rozwoju człowieczeństwa³⁴.

³² Należy zwrócić uwagę, że tłumienie pożądania seksualnego lub spychanie w sferę podświadomości nie jest cnotą a raczej karykaturą wstrzemięźliwości. W psychologii tłumienie podniecenia i pożądania seksualnego nazywa się hamowaniem negatywnym. Chociaż w sferze seksualnej nieodzowne jest powściągnięcie żywiołowej siły popędu to jednak nie powinno ono przybierać formy hamowania negatywnego, które jest podyktowanym lękiem przed poddaniem się popędowi. Właściwe powściągnięcie siły popędu zapewnia cnota wstrzemięźliwości. W moralności chrześcijańskiej zaleca się: czujność, zaparcie się siebie, przezwyciężanie słabości, przeciwstawianie się pokusom, dyscyplinę zmysłów, opanowanie wyobraźni. Nie mówi się jednak o uwolnieniu od pożądania. Zob. Kokoszka, *Moralność życia małżeńskiego*, 39–40.

³³ Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Wytuczne wychowania w odniesieniu do ludzkiej miłości* (Watykan: [wydawca nieznany], 1983), nr 18.

³⁴ Buxakowski, *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*, 188.

Miłość małżeńska winna być twórcza i płodna. Płodność nie ogranicza się jednak tylko do wydania na świat potomstwa. Dokument Episkopatu Polski *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie* zwraca uwagę, że „życie małżeńskie jest wpisane w cykliczny rytm płodności i niepłodności, a znajomość tego rytmu i branie go pod uwagę pomaga żyć i w konsekwencji służyć szczęściu w małżeństwie” (SPMR 57). Z pomocą w zrozumieniu tej cykliczności przychodzi Naturalne Planowanie Rodziny. Jest to zbiór metod, które pozwalają rozpoznawać u kobiety dni płodne i niepłodne. NPR ma za zadanie wskazać w cyklu kobiecym fazy niepłodności przedowulacyjnej, fazy płodności oraz fazy niepłodności poowulacyjnej, i tym samym pomóc partnerom osiągnąć ich cele w zależności od tego, czy planują potomstwo. Metoda ta pomaga małżonkom w realizowaniu odpowiedzialnego rodzicielstwa zgodnie z nauczaniem Kościoła³⁵. Trudno znaleźć wytłumaczenie dla dość często powielanej opinii, że metody naturalnego planowania rodziny zalicza się do środków antykoncepcyjnych³⁶. Świadczyłoby to, że wspomniana metoda niszczy czystość w pożyciu małżeńskim, a tak przecież nie jest.

Ważnym zagadnieniem, które wymaga przybliżenia zarówno od strony istoty i rodzajów, a także zawodności, szkodliwości dla zdrowia fizycznego, psychicznego a także wspólnoty małżeńskiej jest antykoncepcja i sterylizacja. Antykoncepcja przez wielu ludzi traktowana jest nie jako patologia życia seksualnego małżonków, lecz jako nowoczesna, niezawodna i bezpieczna metoda regulacji poczęć. A przecież jest to rozmyślna eliminacja lub blokowanie płodności współżycia seksualnego, mającego na celu uniknięcie poczęcia, polegającego na wynaturzeniu relacji seksualnej. W podobny sposób traktowane jest celowe ubezpłodnienie, które tak jak antykoncepcja staje się moralnie niegodziwe. Poruszając powyższy problem, warto odnieść się do współżycia małżonków w okresie nieplod-

³⁵ W encyklice *Humanae vitae* papież Paweł VI odpowiedzialne rodzicielstwo definiuje jako rozpoznanie i podjęcie przez małżonków swego powołania do przekazywania życia i wychowania dzieci ze świadomością odpowiedzialności przed Bogiem Stwórcą, w którego stwórczych i zbawczych planach mężczyzna i kobieta uczestniczą zawierając małżeństwo (KDK 50). Zob. Andrzej Bohdanowicz, „Odpowiedzialne rodzicielstwo według papieża Pawła VI we współczesnym nauczaniu moralnym Kościoła,” *Teologia i Moralność* 11, no. 2 (20) (2016): 182, <https://doi.org/10.14746/tim.2016.20.2.11>.

³⁶ Urszula Dudziak, *Miłość, małżeństwo i co dalej...* (Częstochowa: Święty Paweł, 2001), 71–72.

nym, w starszym wieku lub gdy niepłodność spowodowana jest chorobą. W takich przypadkach nie naruszają one świętości ich seksualności³⁷.

Podając problematykę życia w czystości małżeńskiej, należy zauważyć, że wymaga ono odpowiedniego przygotowania. Wychowanie do czystości jest elementem chrześcijańskiego wychowania osoby ludzkiej w wymiarze płciowości. W wychowaniu tym należy zauważyć, że darem w ludzkiej miłości może być nie tylko aktywność seksualna, ale także zdolność powstrzymania się od niej. Takie podejście funkcjonuje zarówno w życiu narzeczeńskim, w pewnych okresach życia małżeńskiego, jak też w celibacie wybranym ze względu na Królestwo Niebieskie. Wychowanie do czystości odbywa się nie tylko przez pouczenia i informacje, ale przede wszystkim przez atmosferę domu rodzinnego oraz przykład miłości między rodzicami. Dzieci naśladują i przyswajają od rodziców sposób bycia i odnoszenia się do siebie, wnosząc następnie podobny styl w swoje dorosłe życie. Bez postawy czystości człowiek nie ma motywacji do zachowania jej i w sposób nieuchronny popada w rozwiązłość³⁸.

4. DOSKONALENIE CZYSTOŚCI

Celem człowieka winno być dążenie do osiągnięcia cnót, czyli stałej dyspozycji ku czynom moralnie dobrym. Dlatego w perspektywie dojrzewania młodzi ludzie winni dążyć do osiągnięcia czystości jako własnej drogi rozwoju, a nie tylko odgórnego nakazu³⁹. W chwilach wątpliwości,

³⁷ Zob. Grzegorz Pyżlak, *Formacja świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań doradców życia rodzinnego i absolwentów diecezjalnych studiów rodziny* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013), 126–127; Kent J. Lasnoski, *Vocation to Virtue. Christian Marriage as a Consecrated Life* (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2014), 114.

³⁸ Jako pomoc w zachowaniu czystości i porządkowaniu sfery seksualnej wymienia się wstydlivość. Miałaby ona ochraniać czystość w sferze zewnętrznych kontaktów między osobami odmiennej płci a także w dziedzinie obyczaju społecznego. Zob. Kokoszka, *Moralność życia małżeńskiego*, 42.

³⁹ Analizując pojęcie czystości, jej istotę i znaczenie, można mówić o trójstopniowym dochodzeniu do pełnej czystości. Na pierwszym etapie człowiek kieruje się przede wszystkim wolą, która powstrzymuje się od poddania się wszelkim poruszeniom zmysłowym, jakim podlega w sposób świadomy bądź nieświadomy człowiek. Na drugim szczeblu czystość przenika nie tylko zewnętrzną postawę, ale ogarnia swym zasięgiem

walki duchowej związanej z kryzysem wartości, człowiek nie jest w stanie znaleźć właściwego rozwiązania stawiając pytanie „dlaczego zabrania tego Kościół?”. W znalezieniu rozwiązania może pomóc w inny sposób postawione pytanie: „dlaczego ja tak chcę żyć?”. Osoby przygotowujące się do zawarcia sakramentalnego małżeństwa winny zrozumieć, że czystość seksualna przed ślubem jest częścią przygotowania na przyjęcie daru, jakim ma stać się doświadczenie miłości i jedności w małżeństwie. Dopiero przez zachowanie czystości człowiek może być w pełni darem dla drugiego człowieka⁴⁰.

Ślubowanie składane sobie nawzajem przez małżonków wobec Boga, Kościoła i społeczeństwa nie jest tylko formalnością. Człowiek jest istotą, która potrzebuje ceremonii, podczas której decyzja o wspólnym życiu zostaje wyrażona oraz przypieczętowana. W takim momencie rodzi się poczucie przynależności głębszej niż związek oparty jedynie na uczuciach, wspólnych pragnieniach czy deklaracjach. Sytuację tę można odnieść do tzw. związków na próbę lub wspólnego życia bez ślubu, gdzie nie ma możliwości stworzenia warunków dla tak intymnej więzi międzyludzkiej jak w sakramentalnym małżeństwie⁴¹.

Rodzice, jak i dzieci winni mieć również świadomość, że czystość jest nie tylko owocem osobistego wysiłku i pracy nad sobą, lecz także darem Boga. Stąd też rodzice winni zachęcać dzieci i młodzież do modlitwy o zachowanie czystości. Należy zwrócić uwagę, że czystość nie stanowi tylko wymogu religijnego, lecz jest również wymogiem etycznym. Zatem wezwanie do czystości wynika nie tylko z przykazań Bożych, lecz także z moralnej natury człowieka, niezależnie od wyznawanej lub niewyznawanej przez niego wiary. Człowiek, lekceważąc czystość, występuje nie tylko przeciw planowi Boga, lecz także przeciw prawom natury. W wezwaniu i zobowiązaniu do czystości, które głosi Kościół chodzi przede

całe wnętrze człowieka, jego myśli i pragnienia skierowane ku płci przeciwnej. Trzeciego poziomu czystości dostępują ludzie przeniknięci szczególną łaską Bożą. Człowiek na tym poziomie patrzy na własną seksualność jako na dar, który służy zjednoczeniu z drugą osobą, które jest ostateczną formą realizacji miłości w małżeństwie. Zob. Jerzy Szyran, „Czystość,” dostęp 9.01.2022, <http://mateusz.pl/mt/jsz/03.htm>.

⁴⁰ Por. Królczyk. *Problem kryzysu czystości seksualnej i sposoby jego przezwyciężania*, 264–271.

⁴¹ Zob. Grzegorz Pyżlak, „Kohabitacja jako wyzwanie duszpasterskie,” *Roczniki Teologiczne* 52, no. 6 (2005): 74–76.

wszystkim o szczęście człowieka i budowanie przez niego zdrowych relacji z innymi⁴². Rodzice winni zdawać sobie sprawę z niebezpieczeństwa, jakie niesie ze sobą wypalenie z wartości i ideałów u dzieci i młodzieży, prowadzące do kryzysu wartości. Największe niebezpieczeństwo kryje się jednak w upadku wiary w sens czystości, w zanegowaniu wartości sakramentalnego małżeństwa oraz w pojawieniu się cynizmu życiowego wobec wskazówek Kościoła i religijnych norm moralnych⁴³.

W doskonaleniu czystości przedmałżeńskiej istotne jest trwanie w miłości oblubieńczej, czyli wytrwanie w stanie dziewiczym do zawarcia małżeństwa. Wtedy mówi się o pełnej dojrzałości fizycznej, psychicznej oraz społecznej człowieka. Pragnąc żyć w czystości, małżonkowie stają się upoważnieni przez Boga i Kościół do współżycia i otwartości na przyjęcie potomstwa. W ten sposób ożywieni i umocnieni czystą miłością mogą przejść „od uczciwego narzeczeństwa do małżeństwa” (KDK 49)⁴⁴.

ZAKOŃCZENIE

Czas narzeczeństwa winien być okazją do pogłębienia wzajemnej znajomości i przyjaźni, czasem wspólnego dążenia do zachowania czystości oraz uczenia się odpowiedzialności za osobę kochaną. Zagadnienie czystości jest szczególnie ważne we współczesnych czasach, gdy często w sposób lekceważący podchodzi się do niej. Czystość winna być postrzegana jako pozytywna postawa dojrzałego chrześcijanina oraz cnota, która wnosi w każdą sferę relacji ludzkich „szczególne piękno”. Człowiek powinien zdawać sobie sprawę, że lekceważąc czystość występuje nie tylko przeciw planom Boga, lecz także przeciw prawom natury, a przede wszystkim przeciw własnemu szczęściu.

⁴² Por. Fert, *Wychowanie do czystości w nauczaniu Jana Pawła II*, 108–119.

⁴³ Królczyk, *Problem kryzysu czystości seksualnej i sposoby jego przezwyciężania*, 211.

⁴⁴ Szafulski, „Etyczno-moralne motywy wyboru czystości,” 73.

BIBLIOGRAFIA

- Augustyn, Józef. „Ewangeliczna czystość serca.” W *Wychowanie do czystości – utopia czy zadanie*, red. Jan Kochel, 125–131. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2011.
- Benedykt XVI. *Encyklika Deus caritas est do biskupów, przebiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich, o miłości chrześcijańskiej*. Kraków: Wydawnictwo AA, 2008.
- Bohdanowicz, Andrzej. „Odpowiedzialne rodzicielstwo według papieża Pawła VI we współczesnym nauczaniu moralnym Kościoła.” *Teologia i moralność* 11, no. 2 (20) (2016), nr 2(20): 181–190. <https://doi.org/10.14746/tim.2016.20.2.11>.
- Buxakowski, Jerzy. *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*. Pelplin: Bernardinum, 1999.
- Dudziak, Urszula. *Miłość, małżeństwo i co dalej...* Częstochowa: Święty Paweł, 2001.
- Dudziak, Urszula. „Seksualność.” W *Wychowanie do życia w rodzinie. Słownik pojęć*, red. Krystyna Ostrowska, 162. Kraków: Wydawnictwo Rubikon, 2004.
- Dudziak, Urszula. „Biologiczno-medyczne podstawy duszpasterstwa rodzin.” W *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, redakcja Ryszard Kamiński, Grzegorz Pyżlak, Jacek Goleń, 149–176. Lublin; Rzeszów: „Bonus Liber” Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej, 2013.
- Fert, Emilia. *Wychowanie do czystości w nauczaniu Jana Pawła II*. Kielce: „Jedność”, 1998.
- Goleń, Jacek. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego, 2006.
- Klimaszewski, Stanisław, oprac. *W dobrej i złej doli*. Warszawa: Księża Marianie, 1982.
- Kokoszka, Adam. *Moralność życia małżeńskiego. Sakramentologia moralna*, cz. 3. Tarnów: Biblos, 2003.
- Konferencja Episkopatu Polski. „Pierwsza instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i duszpasterstwa rodzin (12.02.1969).” W *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*, Jerzy Buxakowski, 366–379. Pelplin: Bernardinum, 1999.
- Konferencja Episkopatu Polski. „Druga instrukcja Episkopatu Polski dotycząca przygotowania do małżeństwa i życia rodzinnego oraz wprowadzenia nowego obrzędu sakramentu małżeństwa (11.03.1975).” W *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*, Jerzy Buxakowski, 380–392. Pelplin: Bernardinum, 1999.
- Konferencja Episkopatu Polski. „Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (13.12.1989).” Dostęp 7.01.2022. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/kkbids/malzenstwo1_13121989.html.
- Konferencja Episkopatu Polski. *Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie*. Warszawa; Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 2009.
- Kongregacja Nauki Wiary. „Persona humana. Deklaracja o niektórych zagadnieniach etyki seksualnej (29.12.1975).” Dostęp 7.01.2022. https://opoka.org.pl/biblioteka-W/WR/kongregacje/kdwiary/zbior/t_1_27.html.
- Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego. *Wytyczne wychowania w odniesieniu do ludzkiej miłości*. Watykan: [wydawca nieznan], 1983.

- Królczyk, Małgorzata. *Problem kryzysu czystości seksualnej i sposoby jego przezwyciężania*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 2008.
- Laun, Andreas. „Christliche begründung von keuschheit.” W *Wychowanie do czystości – utopia czy zadanie*, redakcja Jan Kochel, 55–60. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2011.
- Lasnoski, Kent J. *Vocation to Virtue. Christian Marriage as a Consecrated Life*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2014.
- Luber, Dorota. *Antropologia daru. Małżeństwo–rodzina–wychowanie*. Mysłówice: Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna imienia Kardynała Augusta Hłonda, 2008.
- Marcol, Alojzy. *Etyka życia seksualnego*. Opole: Wydawnictwo św. Krzyża, 1995.
- Papieska Rada ds. Rodziny. „Ludzka płciowość: prawda i znaczenie. Wskazania dla wychowania w rodzinie (8.12.1995).” W *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej*, 491–548. Tarnów: Biblos, 1998.
- Półtawska, Wanda. „Czystość jako zadanie wychowawcze.” *Studia nad Rodziną* 1 (1) (1997): 113–122. [https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_\(1\)/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_\(1\)-s113-122/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_\(1\)-s113-122.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Studia_nad_Rodzina/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_(1)/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_(1)-s113-122/Studia_nad_Rodzina-r1997-t1-n1_(1)-s113-122.pdf).
- Pyżlak, Grzegorz. „Kohabitacja jako wyzwanie duszpasterskie.” *Roczniki Teologiczne* 52, no. 6 (2005): 67–77.
- Pyżlak, Grzegorz. „Troska duszpasterstwa rodzin o narzeczonych.” *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne* 59, no. 6 (2012): 103–116.
- Pyżlak, Grzegorz. *Formacja świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań doradców życia rodzinnego i absolwentów diecezjalnych studiów rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2013.
- Pyżlak, Grzegorz. „Po co przysięga małżeńska?” *Przegląd Uniwersytecki* 32, nr 4 (186), Lipiec–Sierpień 2020: 27–29.
- Ruszkiewicz, Dorota. „Współczesna obyczajowość narzeczeńska na przykładzie praktyk seksualnych w okresie przedmałżeńskim.” *Pedagogika Rodziny* 3, no. 1 (2013): 131–151. http://pedagogika-rodziny.spoleczna.pl/attachments/article/PR_3_1.pdf.
- Szafulski, Andrzej. „Etyczno-moralne motywy wyboru czystości.” W *Wychowanie do czystości – utopia czy zadanie*, redakcja Jan Kochel, 67–79. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2011.
- Szymczak, Jarosław Szymon. „Czystość.” W *Słownik Małżeństwa i Rodziny*, redakcja Edward Ozorowski, 76–77. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej; Łomianki: Fundacja Pomoc Rodzinie, 1999.
- Szyran, Jerzy. „Czystość.” Dostęp 9.01.2022. <http://mateusz.pl/mt/jsz/03.htm>.
- Vanier, Jean. *Mężczyznę i kobietę stworzył ich do życia w prawdziwej miłości*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Maodlitwy, 1987.